

"כיתה שואלת" / יורם הרפז. מתוך: "מחזיקים כיתה", "הד החינוך" מאי 2010. עמ' 44-47.

מה ששאלה היא פעילות חשובה ואתם רוצים לטפח אותה. הנה אם כן כמה הצעות ליצירת "כיתה שואלת":

- **ידע כתשובות לשאלות:** ידע הוא מצבור תשובות לשאלות שנשאלו ונשאלות. לעתים – בבית הספר למשל – הידע מוצג בלי השאלות שיצרו אותו, ואז הוא ידע תלוש, ידע מת. לכן קודם שאתם מציגים ידע בשיעור, בצעו "ארכיאולוגיה של ידע" – הפרו בידע וחשפו את שרידי השאלות שהניעו אותו. עכשיו תציגו את הידע כתשובה לשאלות שנשאלו, והידע יחזור לחיים.

- **ידע נבטיס לשאלות:** ידע אינו רק מצבור תשובות לשאלות שנשאלו, הוא גם מעלה שאלות חדשות, שלא היו יכולות להישאל בלעדיו. לכן כאשר אתם מציגים ידע, שאלו אילו שאלות הוא מעלה – כולל שאלות על טיבו של הידע עצמו.

- **שפת שאילה:** עשו שימוש נמרץ במונחים ובהגדרים הלקוחים מהשרה הלשוני של השאילה: "שאילה", "שאלה רגילה", "שאלה חכמה", "שאלה מהפכנית", "שאלה פתוחה", "שאלה סגורה", "שאלה מערערת"; וכן, "אילו שאלות אנחנו יכולים לשאול את הטקסט?" או "אילו שאלות הטקסט שואל אותנו?" וכדומה.

- **השאלה במרכז:** התחילו כל שיעור בשאלה מרכזית – שאלה שלכם או של אחד התלמידים. "בשיעור הזה אני רוצה לשאול את השאלה הבאה"; "נפתח את השיעור בשאלה המאתגרת שיעל שאלה בשיעור הקודם" וכדומה.

- **דיון מערער:** נהלו דיונים על בסיס שאלות מערערות – ערערו אמיתות מוסכמות, ערערו תשובות של תלמידים, ערערו את התשובות שלכם. אל תנחו לרגע על זרי הרפנה של "התשובה הנכונה".

- **בנק שאלות:** כתבו על לוח מיוחד או על פלֶקֶט

לכיוון "חכמות" ו"מהפכניות". כלומר הפעילות של השאילה לא רק מולידה ידע אלא גם נולדת ממנו. השאילה היא חוליה המחברת בין ידע קיים לידע חדש. הידע הקיים, זה שממנו השאילה יוצאת, מכתוב את השאלה ואת הידע שהיא תיצור. כלומר התשובה כבר גלומה בשאלה.

השאילה אינה פעולה קרה, קוגניטיבית; יש לה ממד רגשי – היא מפרה את שיווי המשקל הרגשי שלנו ומחדירה אישקט לנפש. שאלת שאלה? עכשיו את לא רגועה עד שתקבלי תשובה. ואם השאלה שלך היא "שאלה חכמה", אפילו "מהפכנית", אז גם אין לה תשובה פשוטה, ואת נידונה להתנהג ממושכת ומורטת עצבים עד שתקבלי תשובה "מניחה את הרעת". ולעתים – ככה זה עם השאלות החשובות באמת: מהי משמעות החיים; מהי חברה צודקת; מהי אהבה וכו' – אין בכלל תשובה "מניחה את הרעת", ואת נידונה לאינחת נצחו. בקיצור מרבה שאילה מרבה מכאוב.

בגלל שלוש התכונות הללו – **השאילה היא פעילות יצירתית; השאילה נובעת מידע; השאילה מבנישה למתח** – אנשים אינם נוטים לשאול שאלות, הן מ"שאלות רגילות" שיש להן תשובות בטוחות ונחוצות לפעולה מיידית. מבחינה זו תלמידים בבית הספר הם מקרה חמור במיוחד: הם ממש מתעבים שאלות, שכן שאלות – נוסף על כל ה"חסרונות" שלהן – עלולות לסכך אותם כמאמץ לחפש תשובות ("שאלות קיטבג"), ו"תלמידים", כפי שכתב דיוויד פרקינס, "מנהלים כלכלת למידה חסכונית" (ולכן השאלה הנפוצה ביותר בשיעורים היא: "זה יהיה בבחינה?").

אבל נניח שלמרות הכול אתם מתעקשים לעודד שאילת שאלות בשיעורים שלכם. אתם חושבים משום

ההבדל בין אנשים חכמים יותר לחכמים פחות אינו רק בתשובות שהם משיבים אלא גם, אולי בעיקר, בשאלות שהם שואלים. אנשים חכמים יותר שואלים שאלות במקום שבו אנשים חכמים פחות אינם שואלים כלל. הרבה תפוחים נפלו על הרבה ראשים, אבל רק ראש אחד – הראש של אייזיק ניוטון – שאל למה התפוח נופל לארמה ולא מתעופף לשמים (היו עוד כמה ששאלו את השאלה הזאת, אריסטו למשל, אך לניוטון הייתה גם תשובה טובה. גם תשובות חשובות.)

שאילת שאלה היא פעילות יצירתית מובהקת. בשאילה (זה הולך להיות משפט חגיגי) התודעה האנושית מאיינת ישים בעולם. כלומר דברים בעולם מופיעים כשהם שלמים ומסופקים לגמרי, אך בפעולת השאילה בני אדם הופכים אותם לדברים לא שלמים ולא מסופקים. למשל, החורף קר והקיץ חם, נקודה אך בני אדם שואלים למה החורף קר והקיץ חם. הם עוקפים את מה שנוכח – חורף קר וקיץ חם – כדי להגיע למה שאינו נוכח – לגורמים לחורף הקר ולקיץ החם. בפעולת השאילה אנשים הולכים ממה שישנו למה שאיננו. השאילה היא אפוא פעילות של יצירת אין מיש.

כל שאילה היא פעילות יצירתית, אבל יש יצירות ויש יצירות. יש "שאלות רגילות" – שאלות מעשיות שאנחנו שואלים כמה פעמים ביום כדי להתנהל ביעילות. ויש "שאלות חכמות" – שאלות שמאירות את התופעה שעליה שואלים באור חדש. ויש גם "שאלות מהפכניות" – שאלות שמסיטות את המחשבה והפעולה מהמסלול המקובל שלהן ומעלים אותן על מסלול חדש.

ככל שאנחנו יודעים יותר על תופעה כלשהי, השאלות שלנו טובות יותר – מתקדמות מ"רגילות"

"כיתה שואלת" / יורם הרפז. מתוך: "מחזיקים כיתה", "הד החינוך" מאי 2010. עמ' 44-47.

תפחדו משתיקות ארוכות, אל תפחדו לומר "אני לא יודעת".

• **תגיגת שאלות:** תנו משוב "נלהב" לשאלות טובות: "שאלה מצוינת יניבו היא קולעת לשאלות שהציקו לחוקרים רבים. נכתוב אותה על הלוח" (אפשר ללחוץ ליניב את היד). "שאלה נהדרת סיגנו היא מאירה את הנושא באור חדש" (אפשר להקדיש להן – לשאלה ולסיגני – את כל השיעור).

• **שאלה בנושא מפורש:** דונו בטבעה של השאלה, בתרומתה לחשיבה, למדע, לחברה פתוחה. דונו בסוגים שונים של שאלות ובתנאים להופעתם. שאלו על שאלות שונות ששאלות בכיתה. שאלו "מי צריך שאלות?"

שאלות טובות שעלו במהלך השיעור. נתחו אותן – מדוע הן טובות, מדוע ראוי להפקירן בבנק. תלמידים יוכלו ללוות מן הרשימה שאלות לצורך עבודת מחקר.

• **שאלה כמטלה שוטפת:** בקשו מהתלמידים בהודמנויות שונות להמציא שאלות. להמציא שאלות בדיון בכיתה, בשיעורי הבית, בבחינה, בעבודת מחקר. למשל, שאלה עתירת נקודות בבחינה עשויה להיות: "המצא/המציא שאלה שתאיר את הנושא הנלמד באור מעניין".

• **השהיית תשובות:** אל תמהרו לספק תשובות (למה להתאמץ אם המורה תיתן עוד מעט את התשובה הנכונה?). אל תספקו תשובות כלל. אל

בעקבות שיעור מס' 7: "כיתה שואלת"

ד"ר אברהם כהן

יש מצב לשאלות

שאלה היא כמוכן מכשיר רידקטי שאין להגזים בחשיבותו, אך עלינו לשאול: כלום לא טוב יותר שהמורה ייצור מצב שבו תלמידים ישאלו שאלות משהוא עצמו ישאל אותן? אם כן, מה המורה עשוי לעשות כדי ליצור מצב כזה? הנה כמה דרכים ודוגמאות:

ליצור מצב: הקב"ה רצה שניוטון יחשוב על נפלאות העולם שברא אז הוא יצר מצב – תפוח נופל על ראשו של ניוטון. המצב עורר את ניוטון לשאול שאלה ולהמציא תשובה שהיא אחת מאבני היסוד של המדע המודרני. המורה עשוי ליצור כל מיני מצבים בכיתה ומחצה לה שיעורו את התלמידים לשאול.

קריאה דרמטית: את הוראת "ספר עמוס" אפשר להתחיל בקריאה דרמטית של פרק 2 פסוקים 11. ניטון רב שנים לימד אותי שאחרי קריאה כזאת התלמידים שואלים: מי היה עמוס? מדוע הוא זעם כל כך? מדוע הכוהן הגדול רצה לגרשו? את הוראת "ספר עמוס", כמעט כולו, אפשר למקד בשתי השאלות האחרונות. קריאה מתאימה של קטע מתאים מטקסט מקראי או מטקסט אחר מניעה את התלמידים לשאול שאלות.

שיר: השמעת "שיר הפרטיזנים" עשויה להוליד שורה ארוכה של שאלות שימשו מסד ללמידה אינטליגנטית של תופעת הפרטיזנות: מהם הגורמים שיצרו את התופעה? האם תרומתם לניצחון הייתה משמעותית? טקסט עשיר בפתיחת השיעור מניע שאלות.

שרט דוקומנטרי: קטע קצר מן הסרט הדוקומנטרי על איי, יצחק אהרונוביץ' – המפקד האגרי של ספינת המעפילים אקסודוס – עשוי לשמש זרז לכירור מרצון של שאלות מהותיות ועיקריות על אקסודוס, על ההעפלה, ובכלל – על יחסים בינלאומיים.

קטע ספרותי: קטע קצר וחזק מתוך למי צלצלו הפעמונים יוביל לשאלות ולדיונים נוקבים על מלחמת האזרחים בספרד ועל מלחמות אזרחים כאירוע היסטורי וכתופעה חברתית.

האמצעים שנמנו לעיל ואמצעים דוגמתם עשויים להניע תלמידים לשאול שאלות, ללמוד ולהבין.

ד"ר אברהם כהן היה מרצה בבית הספר לחינוך של האוניברסיטה העברית ומרצה כיום באוניברסיטת הפתוחה